

AUTIZM KASALLIGIGA CHALINGAN BOLALARNING TA'LIMINI TASHKIL ETISHDA LOGORITMIK JARAYONLARNING QO'LLANILISHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI.

Goipova Nodira Baxtiyor qizi

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada autizm kasalligiga chalingan bolalarga ta'lim va tarbiya berish jarayonining tashkil etishda logoritmik jarayonlarning qo'llanilishi, hissiy integratsiya terapiyasining qo'llanilishi, tahliliga bag'ishlangan. Autizmli bolalar odatda ijtimoiy munosabat va muloqotda qiyinchiliklarga duch kelib, oddiy ta'lim usullariga javob bermaydilar. Shu sababdan ularga ta'lim berishda individual yondashuv, maxsus ta'lim dasturlari, vizual yordam, va takroriy o'rgatish usullari qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: Autizmli bolalar, asperger, maxsus ta'lim, individual yondashuv, hissiy integratsiya, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, muloqot qiyinchiliklari, vizual o'rgatish, stressni kamaytirish.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу использования логарифмических процессов, применения терапии эмоциональной интеграции в организации процесса обучения и воспитания детей с аутизмом. Дети с аутизмом обычно испытывают трудности в социальном взаимодействии и общении и не реагируют на обычные методы обучения. По этой причине в их обучении используются индивидуальный подход, специальные образовательные программы, наглядное сопровождение, повторные методы обучения.

Ключевые слова: Дети с аутизмом, синдром Аспергера, специальное обучение, индивидуальный подход, эмоциональная интеграция, развитие социальных навыков, трудности общения, зрительное обучение, снижение стресса.

Abstract: This article is devoted to the analysis of the use of logarithmic processes, the use of emotional integration therapy in the organization of the process of education and upbringing of children with autism. Children with autism usually have difficulties in social interaction and communication and do not respond to normal educational methods. For this reason, an individual approach, special educational programs, visual support, and repeated teaching methods are used in their education.

Key words: Children with autism, Asperger's syndrome, special education, individual approach, emotional integration, development of social skills, communication difficulties, visual learning, stress reduction.

KIRISH

Autizm tashxisi qo'yilgan bolalar ko'payib bormoqda, shuning uchun bu bolalarni qanday o'rgatish va qaysi strategiyalardan foydalanishni bilish juda muhimdir. Autizm spektridagi kasalliklar bolalarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan murakkab nevrologik buzilishlardan biri bo'lib, ularning ijtimoiy muloqot, nutq va xulq-atvor ko'nikmalariga sezilarli ta'sir qiladi. Bugungi kunda autizmli bolalar uchun samarali ta'lim va tarbiya berish muhim ijtimoiy masalalardan biri hisoblanadi, chunki ularning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishlari maxsus yondashuvlarni talab qiladi. Ushbu maqolada autizmli bolalarga ta'lim va tarbiya berish jarayoni, ularning o'qish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda qo'llaniladigan metod va usullar, maxsus ta'lim dasturlari, ota-onalar va mutaxassislarning birgalikdagi yondashuvi tahlil qilinadi. Maqolada autizmli bolalar uchun ta'limda qo'llanilishi kerak bo'lgan eng samarali yondashuvlar, ijtimoiy va psixologik qo'llab-quvvatlash usullari yoritilib, ularga ta'lim muhiti va sharoitlarni yaratishning ahamiyati muhokama qilinadi.

Autizm — bolalarda muloqot, ijtimoiy munosabat va xulq-atvor jihatlarida o'ziga xos cheklovlar va qiyinchiliklar keltirib chiqaradigan rivojlanish buzilishi hisoblanadi. Bugungi kunda autizmli bolalarga ta'lim va tarbiya berish jarayoni o'ta muhim vazifalardan biridir. Ular bilan samarali ishlash uchun maxsus metod va yondashuvlar zarur bo'lib, ta'lim va tarbiya jarayonida individual yondashuv asosiy o'rin tutadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Ushbu maqola uchun metodologik asos sifatida Sensor integratsiya nazariyasi kasbiy terapevt A. Jan Ayres Ph.D tomonidan ishlab chiqilgan. 1970-yillarda. Sensorli integratsiya miyamiz hislarimizdan olingan ma'lumotlarni biz foydalanishimiz uchun tashkil qilganda sodir bo'lishini tahlil qiladi. Kasbiy terapevt Tara Delanining "Autizm, Asperger va hissiy qayta ishlash buzilishi bo'lgan bolalar uchun 101 o'yin va mashg'ulotlar" kitobiga ko'ra, bu hissiy muammolar tufayli bola munosabatlarni o'rganish va rivojlantirish uchun tabiiy qurilish bloklari bo'lgan o'ynoqi, hissiy jihatdan boy tajribalardan qochishi mumkin.

T. Attwoodning "The Complete Guide to Asperger's Syndrome" asari. Ushbu kitob autizm spektri buzilishlari, ayniqsa Asperger sindromi haqida batafsil ma'lumot beradi va pedagogik yondashuvlarni tahlil qiladi. O. Bogdashinaning "Communication Issues in Autism and Asperger Syndrome: Do We Speak the Same Language?" kitobidir. Ushbu kitob autizmli bolalar bilan muloqot qilish usullari va ularning turli xil yondashuvlarga qanday javob berishi haqida ma'lumot beradi. Grandin, T. va Panek, R. larning "The Autistic Brain: Thinking Across the Spectrum" asari ham mavjud. Kitob autizmli bolalarning miyasida sodir bo'ladigan jarayonlarni va bu jarayonlarga mos ta'lim metodlarini tushunishga yordam beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Autizmni o'qitish usullaridan biri hissiy integratsiya terapiyasi juda samarali natijalarni ko'rsatishi mumkin.

Barcha bolalar o'zlarining his-tuyg'ulari orqali dunyoni o'rganadilar. Biroq, autizm spektrining buzilishi bo'lgan bolalar ko'pincha eshitish, ko'rish, teginish, hidlash va yoki

harakatga nisbatan g'ayrioddiy javoblarga ega. Ushbu javoblar o'rganishga xalaqit berishi va xatti-harakatlarga ta'sir qilishi mumkin.

Autizm spektrining buzilishi bo'lgan bolalar eshitishlari, ko'rishlari, tatib ko'rishlari va teginishlariga haddan tashqari javob berishlari yoki kam javob berishlari mumkin. Shunday qilib, ular kar yoki ko'rish qobiliyatiga ega ekanligiga shubha qilishlari mumkin. Bunday yosh bolalarni eshitish va ko'rish testlariga yuborish odatiy holdir. Ba'zi bolalar yumshoq jismoniy aloqa qilishdan qochishadi, ammo qo'pol o'yinlarga zavq bilan munosabatda bo'lishadi. Ba'zi bolalar ovqatni haddan tashqari ko'taradilar, yoqtirgan ovqatlarni ortiqcha iste'mol qilishadi

Bolalarning ma'lum shovqinlarga, yorqin chiroqlarga, oziq-ovqat tuzilmalariga yoki olomonga juda sezgirliigi, u ko'zining burchaklaridan tashqariga qarashi, belanchakdan qo'rqishi, yoki juda qo'polligi, boshi aylanmasdan soatlab aylanishi, unga teginish yoki quchoqlash yoqmasligi, kiyimidagi choklardan g'ayrioddiy g'azablanishi, palto kiyishdan bosh tortishi va paypoq va poyabzal ustidan katta shov-shuv ko'tarishi, uning og'riqqa nisbatan yuqori yoki past bardoshliliigi borligi Bu Sensor integratsiya disfunktsiyasi deb ham ataladigan Sensorni qayta ishlash buzilishining belgilari bo'lishi mumkin. Sezgilarini qayta ishlash muammolari autizm, keng tarqalgan rivojlanish buzilishi va Asperger sindromi bo'lgan bolalarda keng tarqalgan. Biroq, hissiy muammolarning o'zi bolada autizm spektrining buzilishi borligini anglatmaydi. Ba'zi bolalarda faqat sensorli ishlov berish buzilishi mavjud, ammo boshqa tashxis yo'q.

Ba'zi odamlar uchun hissiy integratsiya to'g'ri rivojlanmaydi. Tovushlar, diqqatga sazovor joylar va harakatlar boshqalarga qaraganda ancha tartibsiz, chalg'ituvchi va kuchliroq ko'rinishi mumkin. Muvozanat va muvofiqlashtirish ham muammo bo'lishi mumkin.

Esingizda bo'lsin, bolaning "mashg'uloti" bu o'yin va dunyoni o'rganishdir.

Har bir autistik bolaning eng yaxshi ta'lim olishini ta'minlaydigan ba'zi sinab ko'rilgan va haqiqiy strategiyalar sanab o'tilgan. Ushbu strategiyalar sinfda ham, uyda ham amalga oshirilishi mumkin.

1. Haddan tashqari rag'batlantiruvchi muhit yaratish. Agar fonda baland ovozda musiqa yangramasa, bola yaxshiroq ishlaydi, chunki bu autistik bolani diqqatini jamlashdan chalg'itadi.

2. Bashorat qilinadigan tartiblar bilan tuzilgan muhit yaratish. Bu yerda autistik bolalar bilan tez-tez ishlatiladigan rasm jadvali foydalanish muhim ro'l o'ynaydi. Kundalik tartib kundan kunga bir xil bo'lishi kerak, faqat maxsus holatlar uchun farqlanadi. Bunday paytlarda bolaning jadvaliga ushbu hodisani ifodalovchi tegishli rasm qo'yish kerak.

3. Kamroq tanlov berish. Agar boladan rang tanlash so'ralsa, qizil deb ayting, unga ikkitadan uchtagacha tanlash imkoniyatini bering. Tanlov qancha ko'p bo'lsa, autizimli bola shunchalik chalkash bo'ladi.

4. Loyihalar ustida ishlashda takrorlanuvchi harakatlarni tanlash. Ko'pgina autizimli bolalarda qalamlarga o'chirg'ich qo'yish yoki qalam ranglarni rangli stakanlarga saralash kabi ish qutisi vazifalari uchun sharoit yaratish.

5. Ta'lim berishda ovozni past va aniq saqlash. Autistik bolalar, agar gapiradigan ovoz juda baland bo'lsa, hayajonlanadi va sarosimaga tushadi. Mashg'ulot jarayonida o'zgalari o'rtasida ortiqcha suhbatlar minimal bo'lishi kerak.

6. Jismoniy aloqani cheklash. Bu barcha bolalar uchun yaxshi strategiya bo'lsa-da, autizmli bolalar tana tilini va teginishni to'g'ri talqin qila olmaydilar, shuning uchun minimal jismoniy aloqa qilish yaxshiroqdir.

7. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun autizmli bolalar ijtimoiy ko'nikmalar bilan bog'liq muammolarga ega bo'lgani uchun va ijtimoiy xulq-atvoriga mos keladi, bu juda muhimdir.

8. Stressni yo'qotish. Autistik bola tinch va sokin muhitga o'rganishi kerak. Agar o'zingizni yaxshi his qilmayotgan bo'lsangiz o'zingizni yaxshi his qilmaguningizcha mashg'ulot xonasini tark eting. Autistik bolalar hissiyotlarni juda oson qabul qilishadi.

9. Vizual aloqalarni ko'paytirishga xarakat qiling topshiriqlarni berishda bunga alohida ahamiyatingizni qarating. Bu bolalar uchun muloqot qobiliyatlarining boshlanishi.

10. Ota-onalarning faol ishtiroki: Ota-onalar farzandlarining rivojlanish jarayonida faol qatnashishlari lozim. Ularning bolaga nisbatan ijobiy munosabati va qo'llab-quvvatlashi bolaning ijtimoiy va o'quv rivojlanishiga katta ta'sir qiladi.

Ushbu jarayonlar autizmli bolani kamroq stress bilan va ularning cheklovlarini hisobga olgan holda ko'proq yo'naltirilgan muhitda tarbiyalashga yordam berishi kerak.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o'rnida shuni ayta olamanki, autizmli bolalarga ta'lim va tarbiya berish jarayoni alohida yondashuv va maxsus metodlarni talab qiladi. Ularning o'qish va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda individual yondashuv, muvofiq sharoit yaratish va ota-onalar hamda mutaxassislar bilan hamkorlik katta ahamiyatga ega. Ta'lim jarayoni bolaning individual ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilganda, autizmli bolalar jamiyatda o'z o'rinlarini topib, ijtimoiy va ta'lim jarayonlariga muvaffaqiyatli jalb qilinishlari mumkin. Shu bilan birga, ularga ko'rsatiladigan doimiy e'tibor va qo'llab-quvvatlash ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi.

Autizmli bolalarga ta'lim va tarbiya berish jarayoni yuqori darajada individual yondashuv va maxsus metodlarni talab qiladi. Ushbu bolalarning rivojlanishida ularning ehtiyojlariga moslashtirilgan, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan ta'lim dasturlari muhim o'rin tutadi. Vizual yordam, repetitiv o'rgatish va ijtimoiy muloqotni shakllantirish uchun qo'llaniladigan o'yin usullari ularning ta'lim olish samaradorligini oshiradi. Shuningdek, autizmli bolalar uchun qulay va xavfsiz o'quv muhitini yaratish ham muhim ahamiyatga ega, chunki ular shovqin va boshqa tashqi ta'sirlarga sezgir bo'lishlari mumkin.

ASB ga chalingan bolalarga ta'lim va tarbiya berishda quyidagicha takliflarni kiritish mumkin:

1. Individual ta’lim dasturlarini kengaytirish: Autizmli bolalar uchun individual ta’lim rejalarini ishlab chiqish va ularning ehtiyojlariga mos holda olib borish lozim. Shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarga mos dasturni yaratish bolaning rivojlanishini yaxshilashga yordam beradi.

2. Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan dasturlarni joriy qilish: Ijtimoiy muloqot qobiliyatini oshirishga qaratilgan maxsus o‘yinlar, rolli o‘yinlar va kommunikativ texnikalarni ta’lim jarayoniga qo‘shish tavsiya etiladi.

3. Ota-onalar va mutaxassislar hamkorligini kuchaytirish: Ta’lim va tarbiya jarayonida ota-onalar faol ishtirok etishlari kerak. Mutaxassislar tomonidan doimiy maslahat va qo‘llab-quvvatlash ham autizmli bolalarning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Ota-onalar va o‘qituvchilar muntazam ravishda o‘zaro fikr almashib turishlari lozim.

4. Erta yoshda aralashuv dasturlarini yo‘lga qo‘yish: Autizmli bolalar bilan imkon qadar erta boshlanadigan ta’lim va terapiya dasturlari ularning rivojlanishida katta o‘zgarishlar keltirib chiqaradi. Shu sababli, erta yoshdagi bolalar uchun maxsus markazlar tashkil qilish zarur.

5. Davlat va jamoat tashkilotlarining qo‘llab-quvvatlashi: Autizmli bolalarga ta’lim va tarbiya berishda davlat va jamoat tashkilotlarining ishtiroki zarur. Maxsus o‘quv markazlari va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimlari rivojlantirilishi autizmli bolalar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Mazkur taklif va mulohazalar autizm sindomiga chalingan bolaning rivojlanishi, ruhiy, psixologik holatlarini ta’minlashda samarali natijalarni ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Attwood, T. (2007). *The Complete Guide to Asperger's Syndrome*. London: Jessica Kingsley Publishers.

2. Bogdashina, O. (2005). *Communication Issues in Autism and Asperger Syndrome: Do We Speak the Same Language?* London: Jessica Kingsley Publishers.

3. Grandin, T. & Panek, R. (2013). *The Autistic Brain: Thinking Across the Spectrum*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.

4. Koegel, L.K., & Koegel, R.L. (2019). *Teaching Children with Autism: Strategies for Initiating Positive Interactions and Improving Learning Opportunities*. Baltimore: Brookes Publishing.

5. Mesibov, G.B., Shea, V., & Schopler, E. (2004). *The TEACCH Approach to Autism Spectrum Disorders*. Boston: Springer.

6. Schreibman, L. (2005). *The Science and Fiction of Autism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

7. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.